

Editionsfilologi - en pluralistisk vejledning

Kondrup, Johnny

Published in:
LIS. Nyhedsbrev for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab

Publication date:
2012

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Kondrup, J. (2012). Editionsfilologi - en pluralistisk vejledning. *LIS. Nyhedsbrev for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab*, (28), 9-14.

1. Udgaver og forskningsinteresser

Da jeg blev inviteret til at holde dette oplæg, fik jeg tilbudt titlen »Editionsfilologi – en vejledning«. Jeg greb den med en lille modifikation, nemlig at adjektivet 'pluralistisk' blev indføjet. Ikke 'praktisk', som man måske kunne have forventet. Lad mig først og fremmest begrunde det.

Selvfølger er der et element af vejledning i det, når man skriver en bog om et emne og kalder den en håndbog. Det er meningen, at udgivere – ikke mindst kommende udgivere – skal kunne slå op i bogen og få besked, fx om hvordan man kan definere en tekstfejl, hvordan man kan udforme et variantapparat, eller hvordan man kan tilvejebringe en elektronisk tekst.

En sådan vejledning var noget af det, jeg selv savnede, da jeg i 1993 fik ansvaret for tekstkritikken i den nye udgave af *Søren Kierkegaards Skrifter*. Der fandtes ikke en sådan bog på noget skandinavisk sprog siden Paul V. Rubows *Den kritiske Kunst* (København: Gyldendal 1938). Og den var skrevet på Rubows velkendte, kavalérmæssige måde: med udeladelse af emner, som ikke interesserede ham; med tydelige præferencer, grænsende til det idiosynkratiske; og uden ordentlige henvisninger. Rent bortset fra, at store dele af fremstillingen var forældet efter 55 år. Det siger sig selv, at Rubows bog ikke indeholdt noget om elektronisk udgivelse, men helt så selvfølgelig var det ikke, at den også var tavs om kommenteringsproblemer.

Noget af hvad jeg søgte, fandt jeg til gengæld i Herbert Krafts tyske *Editionsphilologie*, der var udkommet få år forinden (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1990). Krafts fremstilling var i overvældende grad en vejledning, normativ og stramt ideologisk styret. Ud fra sit tekstsociologiske og receptionshistoriske synspunkt afgjorde forfatteren suverænt, hvad der var anbefalelsesværdigt og hvad ikke, ja hvad der ligefrem var 'misforstået' og 'meningsløst'. Han normerede alt fra grundtekstvalg til et bestemt sæt af sigler at bruge i det kritiske apparat. – Vi fulgte godt nok ikke alle normeringerne i *Søren Kierkegaards Skrifter*, men Krafts synspunkter fik generelt en indflydelse på udgavens retningslinjer, som var lidt større, end de fortjente.

Rammen omkring min egen fremstilling er ganske vist også tekstsociologisk, som hos Herbert Kraft og hans samtidige i det såkaldt 'teoretiske opsving' inden for tysk editionsfilologi i 1970'erne og 80'erne: Gunter Martens, Hans Zeller og Siegfried Scheibe. (Martens og Zeller var redaktører af den banebrydende antologi *Texte und Varianten* (München: C.H. Beck 1971), der skulle sætte den teoretiske ramme for en hel generation

af tyske editionsfilologer, og Scheibe leverede det første, grundlæggende bidrag til antologien: om principperne for en historisk-kritisk udgave). I USA er tilsvarende synspunkter først og fremmest knyttet til navnene Jerome McGann og Donald McKenzie. Den tekstsociologiske indramning er til dels bestemt af, at jeg i alt væsentligt begrænser mig til nyfilologisk materiale, dvs. til værker opstået efter bogtrykkets opfindelse og for det meste publiceret i trykt form. Om dette materiale gælder i almindelighed, at vi kender forfatteren; at vi har bevaret både originalen (nemlig førstetrykket) og varianter fra tilblivelsen; og at vi desuden ofte kan følge en række 'fremmede' instances arbejde i omformningen af manuskript til bog: forlæggere, redaktører, sættere og korrekturlæsere.

Men et formål med bogen er samtidig at afsøge det tekstsociologiske synspunkts grænser. Det gør jeg bl.a. ved at præcisere, hvilke forskningsinteresser det ligger i forlængelse af og faciliterer – og hvilke interesser der er bedre tjent med andre synspunkter. Fx vil det ikke nytte meget, at en forsker bruger en udgave af et forfatterskab, der har valgt førstetrykkene som grundtekst og anbragt dem i publikationskronologisk orden, hvis vedkommende forsker er interesseret i at studere den pågældende forfatter under en biografisk-psykologisk vinkel. Så ville en udgave baseret på manuskripter, anbragt i tilblivelseskronologisk orden, være bedre – eller måske en enkeltvis udgave, udført efter copy-text-teoriens principper, hvor man kombinerer substantielle varianter fra trykket med accidentielle varianter fra manuskriptet. Omvendt ville det være uheldigt, hvis en tekstsociolog eller blot en litteraturhistoriker studerede Frederik Paludan-Müllers forfatterskab på basis af Carl S. Petersens udgave fra 1909, der som grundtekster vælger de ofte stærkt reviderede sene tryk (*Poetiske Skrifter i Udvalg 1-3*, København: Gyldendal).

Tilsvarende overvejelser gælder på de fleste niveauer eller områder, fx de kriterier, efter hvilke vi retter tekstfejl (eller ud fra hvilke vi overhovedet definerer, hvad en tekstfejl er). De gælder for indretningen af en udgaves variantapparat (visse apparattyper egner sig fx bedst til varianter fra andre tryk, visse til interne manuskriptvarianter). De gælder naturligvis også for de strategier, vi benytter ved kommenteringen, og de egenskaber eller iagttagelser, vi vælger at kode i en elektronisk udgave.

Et hovedformål for min fremstilling har været at gøre læsere – udgivere såvel som brugere af udgaver – bevidst om disse forhold. En udgave er ikke blot en udgave; den er blevet til på baggrund af en række valg, som man godt kan kalde ideologiske, hvad enten de har været bevidste eller ej. Disse valg har konsekvenser for den måde, hvorpå forskningsverdenen kan udnytte det materiale, vi udgiver.

Heri ligger altså bogens pluralisme: Den vil ikke kolpor-

tere et bestemt synspunkt som mere kvalificeret end andre; tværtimod vil den medvirke til at bevidstgøre, at der til forskellige forskningsinteresser hører forskellige udgivelsesteknikker og udgavetyper. Hvad angår principperne for emendation af tekstfejl opererer jeg fx med tre konkurrerende synspunkter: autorisationsprincippet, det tilblivelseshistoriske princip og det æstetiske princip. Flere kunne måske nævnes. Meget afhænger af, hvordan disse principper afbalanceres indbyrdes.

Bogens pluralisme består altså i at fremlægge forskellige muligheder og påpege deres styrker og svagheder til forskellige formål eller hensigter. Jeg håber, at en potentiel udgiver på den måde kan få et overblik over feltet, inden han eller hun foretager sit kvalificerede valg. Bogen skulle gerne kunne fungere som en dialogpartner mere end som en normativ vejledning.

2. Metodevalg og deklaration

For så vidt er bogen et udtryk for sin tid. Vi lever i en teori- og metodepluralistisk verden, og det må også sætte sit præg på editionsfilologien. Den tid er forbi, hvor udgivelsesvidenskaben kunne betegnes som »kun et hjælpemiddel [...], saa at sige Æsthetikens Tjenestepige, [med] sine ikke særlig kønne Ansigtstræk, [men dog] en brav og tro Pige«. Citatet stammer næsten ordret fra Paul V. Rubow, *Den kritiske Kunst* (s. 5). Udgivervirksomheden kan ikke længere betragtes som en ydmyg håndværksdisciplin, der blot lægger et givet materiale frem til brug for den egentlige forskning. En neutral, tilnærmelsesvis værdifri 'editionsteknik', adskilt fra den såkaldt 'højere kritik'. Det var historismens idealbillede, i hvis skygge der til gengæld blev opbygget en kolossal autoritet omkring den brave tjenestepige og hendes diskrete arbejde. Var hun på den ene side ydmyg og neutral, så var hun på den anden side tæt på det videnskabelige ideal i en epoke, der var præget af naturvidenskabernes metodefilosofi, positivismen.

Bevidstheden om, at enhver udgave er udtryk for en bestemt metode og dermed fremmer bestemte forskningsinteresser, modsvares af erkendelsen af, at enhver udgave involverer et vist element af fortolkning. (Måske skal jeg her åbne en parentes og præcisere, hvad jeg ikke siger: Jeg hævder ikke, at alt i en udgave beror på fortolkning eller på udgiverens subjektive forståelse, at det kan gøres *nach Belieben*, og at den ene edition dermed kan være lige så god som den anden. Det kommer naturligvis også an på både materiale, formål og modtagergruppe. Men i alle de valg, vi træffer som udgivere, er vi styret af vor forforståelse – vore forventninger til materialet, vort kendskab til den pågældende forfatters univers, vor opfattelse af korrekt og ukorrekt sprog, vore æstetiske normer,

vore forestillinger om udgavens modtagere, osv. Og alle vore valg bliver igen styrende for dem, der skal bruge udgaven. Det er egentlig blot elementær hermeneutik, og her lukker jeg parentesen igen).

Bevidstheden om enhver udgaves metode-afhængighed gør det også ønskeligt, at udgaver i højere grad ekspliciterer disse dele af sig selv. Hvis udgaver – det være sig i forord eller i efterskrifter, i en sektion med retningslinjer eller i overordnede principper – i højere grad deklarerede, hvilke valg de hvilede på, og hvad der dermed var fravalgt, kunne man formentlig forebygge misforståelser og skuffelser. Fx tror jeg, at mange partsindlæg i den evige diskussion om over- eller underkommentering i videnskabelige udgaver kunne undgås, hvis parterne havde gjort sig klart – eller var blevet gjort klart – hvilke kriterier udgavens kommentarer var udformet efter. Gymnasieeleven, der får fat i en (især ældre) historisk-kritisk udgave, vil oftest føle sig utilstrækkeligt hjulpet uden at vide hvorfor. Forskeren, der sidder med en studieudgave, vil ofte føle sig talt ned til. Den læser, der ikke ved, at han eller hun selv forventes at slå op i gængse ordbøger og leksika, vil føle sig underforsynet. Omvendt vil den trænede læser, der er vant til at slå op (og derfor sjældent behøver det), føle sig overforsynet af en udgave, der uden videre gør arbejdet for ham. Tilsvarende eksempler kunne findes på andre områder end punktcommenteringens, fx tekstkritikkens, varianthåndteringen og dokumentbeskrivelsens. Min generelle opfattelse er, at en højere grad af deklaration kunne forebygge sådanne dårligt oplyste møder mellem en udgave og en læser eller bruger med andre interesser end udgiverens.

3. Stoffets organisering

En bog om editionsfilologi kan organiseres på forskellig vis. En velafprøvet model anlægger *udgiverens* perspektiv og organiserer fremstillingen efter de arbejdsprocesser, som han eller hun skal igennem, når vedkommende har besluttet sig for at udgive et bestemt værk eller forfatterskab. Den model kendes fra D.C. Greethams meget læste *Textual Scholarship. An Introduction* (New York & London: Garland 1992) og fra Marita Mathijsens *Naar de letter. Handboek editiewetenschap*, der af gode grunde er mindre læst (Den Haag: Constantijn Huygens Instituut 1997). Begge steder begyndes der med et kapitel om, hvordan man danner sig overblik over materialet, skaffer sig adgang til arkiver osv., hvorefter der trinvis går opad mod den kritiske tekstbehandling og håndteringen af varianter. De materielle bundne spørgsmål om fx manuskriptbeskrivelse og bibliografisk beskrivelse afhandles tidligt, de kritiske spørgsmål om grundtekstvalg og emendation relativt sent.

Jeg har valgt en anden organisering, som udgår fra læserens perspektiv. Min fremstilling er organiseret efter de forskellige dele af den videnskabelige edition, som man oftest møder dem, når man tager en konkret (bog)udgave i hånden: først grundteksten og det tekstkritiske apparat, derpå variantapparatet, den bibliografiske beskrivelse eller manuskriptbeskrivelsen, og til sidst de øvrige kommentarer. Hos mig beskrives den kritiske behandling af teksten altså tidligt, mens materielt bundne emner som manuskriptbeskrivelse og bibliografisk beskrivelse omtales sent.

Når jeg har valgt denne 'læserorienterede' struktur, skyldes det bl.a., at det publikum, jeg gerne vil i kontakt med, ikke blot er udgivere, men også de af mine fagfæller, som til daglig blot *bruger* videnskabelige udgaver. Ofte er de ikke tilstrækkeligt fortrolige med en udgaves indretning og teknik. De kan nok benytte punktcommentarer, men har svært ved at bruge et variantapparat, og de gør sig måske ikke engang klart, hvilken grundtekst udgaven hviler på. De får altså ofte kun et begrænset udbytte af det store arbejde, som er nedlagt i en udgave, og er ikke altid i stand til at overskue, hvilken forskningsinteresse den pågældende udgave er kongruent med. Disse fagfæller vil jeg gerne hjælpe til en forøget forståelse for den videnskabelige udgaves kvaliteter – og grænser. Derfor har jeg valgt en organisering, som jeg formoder er mest åben for læsere, der ikke på forhånd er fortrolige med emnet.

4. Terminologisk forsøg

Bogen er som sagt også en håndbog og har visse af håndbogens karakteristika: en detaljeret, punktinddelt indholdsfortegnelse, et navneregister og et emneregister. Derudover er der i første kapitel en sektion, som jeg afslutningsvis vil omtale her. Den hedder »Terminologi« og består af et 10 sideres systematisk leksikon over editionsfilologiske termer: fra *værk* over *version* og *variant* til *tekst* (idealk tekst, realtekst og materialtekst) videre til *dokument*. Så følger *tekstkilde*, *udgave*, *oplag*, *edition*, *impression*, *emission* og *stat*, *rettelse*, *ændring* og *korrektur*, *manuskript* og *håndskrift*, *kollation* og *siglering*.

Det er en ofte hørt beklagelse, måske især inden for nyfilologien, at der ikke findes en fælles faglig terminologi. Den pågældende sektion af bogen er et ræsonneret forslag i den retning, og det videreføres nu efter evne i det tværfaglige projekt *Dansk Editionshistorie*, hvor skribenterne har fået udleveret en 'terminologisk vejledning', som bygger på dette afsnit i bogen. Vejledningen rækker ikke i alle tilfælde, men så kan skribenterne i det mindste forholde sig eksplicit til den, når de afviger fra den.

Der er dog også her et andet formål og en anden målgrup-

pe end udgiverne, nemlig mine litteraturvidenskabelige fagfæller. Når vi på universitetet analyserer og taler om litteratur, er termerne *tekst* og *værk* nogle af de flittigst brugte; men også *version*, *dokument* og *udgave* anvendes hyppigt. Som regel bruges begreberne uden klar bevidsthed om, hvilken status de har, og hvordan de adskiller sig fra andre, nærtstående begreber. I betragtning af, at de er litteraturanalsens vigtigste værktøjer, er det egentlig ganske betænkeligt.

Her er det min erfaring – bl.a. fra ph.d.-kurser og undervisning på kandidatniveau – at editionsvidenskabelige iagttagelser og begrebsdannelser kan virke præciserende. Helt åbenlyst kan overvejelser omkring varianter og versioner være med til at adskille begreberne *tekst* og *værk*, som ellers ofte bruges i flæng. Eller tekstbegrebet kan raffineres kendeligt ved opdelingen i hhv. *idealkunst* og *realtekst* – to termer, som i øvrigt mest er brugbare ved emendationen af tekstfejl. På samme måde er det min forventning, at den terminologiske sektion i min bog kan medvirke til at skærpe bevidstheden om litteraturvidenskabelige nøglebegreber hos de litteraturfortolkere, der måtte læse den.

Dr.phil. Johnny Kondrup er lektor ved INSS, KU, og tiltræder 1. august et professorat sammesteds

Spørgsmål

Til Det danske Sprog- og Litteraturselskab.

Jeg arbejder på et projekt om dansk skolehistorie. I den sammenhæng er jeg stødt på ordet "stationsbysprog". Det forekommer i P. Engelbret-Pedersen og Johs. Rolver (red.): *Praktik. Haandbog for unge Lærere* (1946), s. 44, og beskrives som "et ofte grimt, fordærvet Dansk".

Jeg har forsøgt at slå ordet op i *ODS* og også spurgt hos Dansk Sprognævn og Dansk Folkemindesamling. Her var der ingen, der kunne give flere oplysninger om termen, men på Folke-mindesamlingen henviste man til jer. I skulle have 'sedler' over ord, som ikke er optaget i *ODS*, måske også andre hjælpemidler til dette spørgsmål

Har I et bud på, hvad der menes mere præcist med ordet eller kan I henvise til nogen, der kan bringe mig videre?

På forhånd tak

Anette Faye Jacobsen
projektforsker, ph.d.
Institut for Uddannelse og Pædagogik, DPU
Aarhus Universitet
Tuborgvej 164
2400 Kbh NV
anfa@dpu.dk
+ 45 871 63992

Projekt Dansk Skolehistorie
Danmarks Pædagogiske Universitetsskole
Århus Universitet
www.dpu.dk/skolehistorie